

УКРАЇНСЬКИЙ ФРОНТИР РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НА ПІВДЕННОМУ УРАЛІ У XVIII – ПОЧАТКУ XX ст.

У статті відображений результат українського фронтира в історії Південного Уралу XVIII – початку XX ст. Доводиться, що українці відіграли значну роль в освоєнні південноуральського краю, починаючи від діяльності Оренбурзької експедиції і закінчуючи Столипінською аграрною реформою.

Ключові слова: українці, колонізація, Оренбурзька експедиція, Столипінська аграрна реформа.

В статье отражен результат украинского фронтира в истории Южного Урала в XVIII – начале XX вв. Доказывается, что украинцы сыграли значительную роль в освоении южноуральского края, начиная с деятельности Оренбургской экспедиции и заканчивая Столыпинской аграрной реформы.

Ключевые слова: украинцы, колонизация, Оренбургская экспедиция, Столыпинская аграрная реформа.

This article reflects the results of Ukrainian frontier in the history of the Southern Urals in XVIII - early XX centuries. It is proved that the Ukrainians have played a significant role in the development of the South Ural region, starting with the activities of the Orenburg expedition and ending with the Stolypin agrarian reforms.

Key words: Ukrainians, colonization, Orenburg Expedition, Stolypin's agrarian reform

Постановка¹⁵проблеми. Південний Урал увійшов до ойкумени московської (російської) цивілізації у середині XVI ст. Захоплення Казані, входження башкирських земель, похід Єрмака у Сибір сприяли процесу колонізації південноуральського краю. Хаотичний процес переселення біглих і чорносошних селян, старобрядців другої половини XVI – XVII ст. сприяв появі перших сіл, селищ, висілків і корчівок. Так розпочалася «нова» історія південноуральського краю, яку необхідно визначити як фронтір, – територію кордону, який розширюється. У даному процесі велику роль відіграли переселенці із малоросійських губерній.

Метою даної статті є висвітлення головних етапів появи українців на Південному Уралі упродовж XVIII – початку XX ст.

Аналіз літератури. Ця проблема на сьогоднішній день є малодослідженою і обмежується в основному довідковою літературою [1-6].

Виклад основного матеріалу. Петровська модернізація корінним чином змінила стан Росії і вивела її у число могутніх держав світу. Однією із складових цього процесу стало утворення крупної гірничозаводської (металургійної) промисловості на Уралі. Каспійський і Персидський походи Петра I переорієнтували зовнішньополітичну діяльність Російської імперії на Схід. Ганна Іоанівна продовжила східну політику Петра I. Діяльність Оренбурзької експедиції в 30-40-і рр. XVIII ст. привела до нового етапу освоєння (колонізації) Південного Уралу. Будуються прикордонні фортеці, селянські слободи, козачі станиці і гірничі заводи.

У 1744 р. Берг-колегія і оренбурзький губернатор І.І. Неплюєв розробили спільне рішення щодо будівництва і розвитку гірничих заводів на Південному Уралі за рахунок приватної ініціативи [1, с. 143]. Заводчикам дозволялося купувати у корінного населення – башкир та інших власників рудні копалини, ліси, земельні угіддя для будівництва заводів.

На засвоєну територію переселяються і переводяться переселенці із різних куточків Російської імперії, в т.ч. і з малоросійських губерній. Так в середині XVIII ст. на Південному Уралі з'являються українці разом із козаками служивими або засланими учасниками повстань. Будівництво фортець Оренбурзької укріпленої лінії і вартова служба в них вимагали великої кількості людей. Та біглих російських селян уряд приймати на службу забороняв. У жовтні 1741 р. з України до Оренбурзького краю відправилося до 1000 підвід із переселенцями. По дорозі вони голодували і хворіли, втрачали худобу. Нелегка доля чекала їх і на нових місцях. Новосели піддавалися нападам з боку кочовиків. Проте бажаючих переселитися на Урал було так багато, що це викликало невдоволення козацької старшини та українських поміщиків. Тому було наказано обмежити кількість переселенців з України [2, с. 687].

Утім посилення кріпосного гніту та наявність вільних земель на Південному Уралі сприяли подальшому переселенню людей з України. З 1815 по 1858 рік чисельність українських переселенців в Оренбурзькій губернії зросла більш ніж в 6 разів [3, с. 21]. Відміна кріпацтва і розвиток капіталізму в сільському господарстві викликали в європейських губерніях Росії і в Україні «земельний голод». Масова поява українців на Південному Уралі на рубежі XIX – XX ст. була пов'язана з переселенською політикою уряду, який намагався таким чином вирішити аграрне питання в Російській імперії. Приїжджі поселялися на півдні Челябінського і сходу Троїцького повітів. Згідно перепису населення 1897 р., українці склали 10% населення території Оренбурзького козацького війська [4, с. 41]. У першому десятилітті XX ст. на резервні військові землі у Верхнеуральському повіті були переселені оренбурзькі козаки із старих, раніше заснованих українцями поселень.

Великому притоку переселенців сприяла і Столипінська аграрна реформа. За неповними даними з 1906 по 1912 р. з України на Урал переселився майже один мільйон чоловік. Південний Урал з його неозорими степовими і лісо-

степовими просторами став притулком для багатьох українських переселенців. Діставшись до Челябінська і, знайшовши тимчасовий притулок в переселенському пункті, вони чекали документи для визначення місця майбутнього поселення. Багато хто був відправлений до Чудіновської або Кочердикської волостей, як найменш заселених. Переселенці або підселялись у села, що вже існували, або заводили свої заїмки (як правило, біля степових озер). Ті, у кого були кошти, купували або брали в оренду землю у місцевих оренбурзьких козаків. Більшість селян-переселенців жили бідно, вирощуючи пшеницю, овес, соняшник, овочі і картоплю. На Урал в основному прибували переселенці із Полтавської, Катеринославської, Київської, Харківської, Херсонської, Чернігівської і Таврійської губерній [5, с. 49].

Новозасновані поселення були невеликими. Це були або заїмки – поселення з 3-5 дворів, або хутори. Існували вони недовго. Лише незначна частина таких поселень існує і сьогодні. Місця прибуття переселенців можна знайти в назвах самих селищ. Новозасновані хутори і заїмки українські переселенці часто називали іменами рідних місць. Так на сучасній карті Челябінської області можна знайти Київку і Новомосковку, Новополтавку, Кобеляки тощо.

Наступна невелика хвиля міграції з України була викликана Першою світовою війною. У Челябінську і інших містах з'явилися біженці із прифронтової Волинської губернії, а також із Австро-Угорської Галіції. Крім того з 1915 р. починали прибувати військовополонені австро-угорської армії: західні українці і русини. Їх праця використовувалася, головним чином, на

лісових і гірничих роботах [6, с. 302]. Остаточний прихід до влади більшовиків влітку 1919 р. сприяв поступовому поверненню військовополонених на Батьківщину, але і цей процес затягнувся до 1921-1922 рр. А деякі з цих поселенців, обзавівшись на Південному Уралі сім'ями, назавжди пов'язали себе із Росією.

Минуло вже немало часу, як українські переселенці відправилися на чужину у пошуках кращої долі. Сьогодні про це мало хто пам'ятає. Розчинилася українська мова, а розшиті сорочки і рушники збереглися лише в скринях бабусь. І лише українські прізвища мешканців Челябінської області та задушевні пісні шкільних і ветеранських фольклорних колективів нагадують нам про трагічну переселенську епопею – український фронтір південноуральської історії XVIII – початку XX ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Материалы по истории Башкирской АССР. – Т. IV. Ч. 2. – М., 1956.
2. Моисеев А.П. Украинцы / А.П. Моисеев // Челябинская область: Энциклопедия. В 7 тт. Т. 6. – Челябинск, 2006.
3. Бабенко В.Я. Украинцы Башкирской ССР: поведение малой этнической группы в полиэтничной среде / В.Я. Бабенко. – Уфа, 1992.
4. Первая всеобщая перепись населения Российской империи в 1897 г. – СПб., 1904. – Т. 28. Оренбургская губерния.
5. Кухтурский А.Г. Историки / А.Г. Кухтурский. – Октябрьское, 2002.
6. Из истории Урала: Сборник документов и материалов. – Свердловск, 1971.